

Стадник В.В.
Мельничук А.И.

Хмельницький національний університет

ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ: УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ, ПАРТНЕРСКИЕ СЕТИ И ПОТЕНЦИАЛ ДИВЕРСИФИКАЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Резюме

В статье обосновывается целесообразность диверсификации деятельности сельскохозяйственных предприятий с учетом возможностей использования их ресурсного потенциала для формирования туристического продукта. Обосновано место зеленого туризма в «зеленой экономике» и в деятельности сельскохозяйственных предприятий. Предложены подходы к развитию партнерских сетей и бизнес-моделей индустрии гостеприимства с выделением ключевых для туристического бизнеса функций маркетинг-менеджмента и с учетом ресурсных возможностей сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: диверсификация, зеленый туризм, зеленая экономика, партнерские сети, сельскохозяйственные предприятия, менеджмент многообразия, маркетинг-менеджмент.

Stadnyk V. V.
Melnytchuk A. I.

Khmelnytsky National University

ECOTOURISM: DEVELOPMENT CONDITIONS, PARTNERSHIP NETWORKS AND THE POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES DIVERSIFICATION

Summary

The expediency of diversification of agricultural enterprises activity has been actualized taking into account the possibilities of their resource potential. The specificity of ecotourism and its' place in 'green economy' and in context of agricultural enterprises activity has been characterized. Key approaches to development of partnership networks and hospitality industry business models have been outlined. Main management functions, influencing on business success have been determined and resource capabilities of non-specialized enterprises have been taken into account.

Key words: diversification, ecotourism, green economy, partnership networks, agricultural enterprises, diversity management, marketing-management.

УДК 338.43.431.4

Сударкіна Л. Ю.

Луганський національний аграрний університет (м. Харків)

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

У статті досліджено перспективи формування системи ресурсозбереження з використанням концепції безвідходного виробництва. Визначено основні принципи реалізації концепту безвідходного виробництва в заходах ресурсозбереження у сільськогосподарському підприємстві. На прикладі розвитку біогазового виробництва зазначено можливість отримання синергетичного ефекту ресурсозбереження: від звільнення та очищення земель і самозабезпечення енергетичними ресурсами.

Ключові слова: ресурсозбереження, концепція безвідходного виробництва, енергетичні ресурси, побічна сільськогосподарська продукція, утилізація.

Постановка проблеми. Українські землі мають багатий природний ресурсний потенціал: за показником забезпеченості сільськогосподарськими угіддями населення (90 га на 100 осіб) Україна поступається лише Канаді, Росії, Білорусії та США (за забезпеченістю ріллею – лише Канаді та Росії); 56% вітчизняних сільгоспугідь характеризуються вмістом гумусу, вищим за середній; високий рівень придатності для вирощування всіх традиційних для України зернових культур мають 29,5 млн га (93,8% загальної площі орних земель). Водночас сьогодні цей потенціал використовується недостатньо, і в результаті низької ефективності сільськогосподарського землекористування Україна за показником урожайності окремих культур поступається провідним світовим виробникам аналогічної продукції майже вдвічі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомий внесок у вирішення досліджуваної проблеми належить відомим українським ученим, таким як О.В. Батура, П.І. Гайдуцький, В.М. Геєць, С.І. Дорогунцов, М.І. Долішній, Б.М. Данилишин, М.І. Кісіль, М.Г. Лобас, М.Й. Малік, Ю.В. Ніколенко, М.М. Паламарчук, Б.Я. Панасюк, Г.М. Підлісецький, В.В. Россоха, М.А. Садиков, П.Т. Саблук, В.М. Трегобчук, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин. Проте основною проблемою дослідження залишається розроблення концепції дієвого економічного механізму ресурсозбереження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. За зазначених умов технології біологізації та ресурсозбереження як ефективні напрями виробництва екологічно чистої сільгосппродукції з мінімальним застосуванням антропогенних засобів інтенсивного впливу на агроeko-

логічні системи, які передбачають обґрунтоване використання природних умов, раціональне застосування систем обробітку ґрунту, удобрення, захисту рослин та інших агротехнічних заходів, що забезпечують найменші витрати матеріально-технічних засобів і праці, не набули широкого розповсюдження в Україні.

Метою статті є аналіз перспектив ресурсозбереження у сільському господарстві на основі концептуального підходу та визначення перспектив його впровадження в Україні на аграрних підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Ресурсозбереження є найважливішим інструментом економії ресурсів. Воно повинно охоплювати всі галузі виробництва продукції – від проектування до утилізації. Саме на етапі проектування розробник закладає всю необхідну ресурсозберігаючу інформацію в модель, а виробник просто слідує принципам системи і, якщо це необхідно, коригує роботу. Під час економії ресурсів не повинно бути погіршення якості продукції і порушення усталеного технологічного циклу.

Науково-технічний прогрес є безперервним процесом відкриття нових знань і застосування їх у суспільному виробництві, що дає змогу по-новому поєднувати і комбінувати наявні ресурси в інтересах збільшення випуску високоякісних кінцевих продуктів за найменших витрат. Необхідне створення і впровадження нової техніки, технології, матеріалів, використання нових видів енергії, а також поява раніше невідомих методів організації й управління виробництвом.

Впровадження нової техніки і технології Г.Б. дуже складний і суперечливий процес. Прийнято вважати, що вдосконалення технічних засобів знижує трудовитрати, частку праці у вартості однієї продукції. Проте зараз технічний прогрес «дорожчає», оскільки вимагає реалізації інвестиційних проектів, що передбачають технічне переозброєння, удосконалення конструкцій і технологій виробництва одягу, нормування й облік витрати матеріальних, трудових, паливно-енергетичних та інших ресурсів, планування, аналіз і оптимізацію їх використання. Все це відбивається на збільшенні частки витрат на амортизацію та обслуговування застосовуваних основних фондів у собівартості продукції. Конкурентоспроможність фірми або підприємства, їх здатність утриматися на ринку товарів і послуг залежить насамперед від готовності виробників товарів до новинок техніки і технології, що дає змогу забезпечити випуск і реалізацію високоякісних товарів за найбільш ефективного використання матеріальних ресурсів [6].

Наявні технології створених людиною виробництв переважно є відкритими системами, в яких нераціонально використовуються природні ресурси і формуються значні обсяги відходів. Правомірно, виходячи з глибокої в біофізичному відношенні аналогії між «біологічним» та «індустріальним» виробництвами з погляду механізму кругообігу речовин і енергії, говорити про значний потенціал ресурсозбереження у формуванні безвідходних і маловідходних технологій в антропогенних виробничих системах, таких як агропромислові підприємства.

На семінарі Європейської економічної комісії ООН з маловідходної технології (Ташкент, 1984) вона була визначена як такий метод виробництва продукції (процес, підприємство, територіально-виробничий комплекс – ТВК), за якого вся сировина й енергія використовуються найраціональніше і комплексно в циклі «сировинні

ресурси – виробництво – споживання – вторинні ресурси» і будь-які дії на довкілля не порушують її нормального функціонування.

У наведеному визначенні звертають на себе увагу три ключові положення:

1) йдеться про використання сировинних ресурсів у циклі, що включає і сферу споживання. Іншими словами, передбачається, що безвідходне виробництво є практично замкнутою системою, організованою за аналогією з природними екологічними системами. Вище відзначалося, що в природних системах продукти життєдіяльності одних організмів використовуються іншими організмами і загалом здійснюється саморегульований біогеохімічний кругообіг речовин. Основу ж безвідходного виробництва становить свідомо організований і регульований людиною техногенний кругообіг речовин;

2) обов'язкове раціональне використання усіх компонентів сировини. При цьому має бути забезпечене максимально можливе використання потенціалу енергетичних ресурсів, природно обмежене другим законом термодинаміки. У цьому разі також проводиться пряма аналогія з природними екосистемами, які, будучи практично замкнутими, не є ізольованими, оскільки через них проходить потік енергії, одержуваний екосистемами від Сонця. Цю енергію екосистеми трансформують і, виключаючи невелику пов'язану частину, випромінюють в космічний простір. Таким чином, і безвідходне виробництво – практично замкнуте, але не ізольоване.

3) найважливішою складовою частиною концепції безвідходного виробництва є також поняття нормального функціонування довкілля і збитку, що завдається негативною антропогенною дією довкіллю. У визначенні безвідходного виробництва підкреслюється, що воно, неминуче впливаючи на довкілля, не порушує його нормального функціонування і, отже, не завдає йому збитку.

Коли йдеться про безвідходні технології, то мається на увазі максимально повне використання в процесі виробництва сировинних і паливно-енергетичних ресурсів без утворення шкідливих для довкілля відходів, повторна переробка й утилізація відходів на цьому або інших підприємствах чи знешкодження їх перед поверненням у природне середовище (рис. 1).

Створення безвідходних виробництв – досить складний і тривалий процес, який потребує вирішення системи взаємозв'язаних технологічних, економічних, організаційних, психологічних та інших завдань. Проміжний його етап – маловідходне виробництво. Безвідходна технологія є ідеальною моделлю виробництва, яка переважно поки що реалізується лише частково. Звідси і поняття «маловідходна технологія» [7]. Під маловідходним розуміють такий спосіб виробництва продукції (процес, підприємство, територіально-виробничий комплекс (ТПК)), за якого шкідлива дія на довкілля не перевищує рівня, допустимого санітарно-гігієнічними нормами. При цьому з технічних, економічних, організаційних або інших причин частина сировини і матеріалів, визначувана галузевими нормативами, переходить у невживані відходи і спрямовується на тривале зберігання або поховання.

Дослідження потенціалу ресурсозбереження в контексті маловідходної технологічної системи пропонується розглянути стосовно реальної проблеми агропромислового виробництва України. За даними Комітету статистики і даних Племінного реєстру, в Україні працюють понад

7200 великих і середніх агро- і переробних підприємств. Нате-пер усі ці підприємства в процесі виробництва утворюють величезну кількість біологічних відходів, які через характеру виробництва тривалий час зберігаються в погано пристосованих приміщеннях або під відкритим небом, проникають в атмосферу, ґрунт, воду тобто постійно є джерелом потенційної екологічної катастрофи великих або місцевих масштабів.

За даними агроекологічної оцінки, разом із безпідстилковим гноєм, послідом в біосферу надходять численні токсичні сполуки: солі важких металів, залишкові кількості антибіотиків, дезінфікуючих речовин, екологічно небезпечні газоподібні сполуки (крезоли, феноли, сірководень, аміак, метан – всього понад 130 найменувань летючих речовин).

Згідно з розрахунками, безпідстилковий гній і послід за рівнем хімічного забруднення навколишнього середовища в 10 разів більш небезпечні порівняно з комунально-побутовими відходами. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, вони є фактором передачі понад 100 видів різних збудників хвороб тварин і людини.

Попадаючи у відкриті водойми безпосередньо або через ґрунтові води, гнійові стоки з тваринницьких комплексів чинять евтрофілюючу дію, що різко погіршує якість води та робить її непридатною для водокористувачів і біопланктону. Неочищені гнійові стоки також забруднюють ґрунт і знижують його родючість, порушуючи структуру і гранулометричний склад. Виходячи із здатності ґрунту до самоочищення, екологічно безпечна утилізація усього обсягу безпідстилкового гною і посліду можлива на полях загальною площею 3,8 млн. га.

Таким чином, нагальною проблемою агропромислового виробництва є нездатність або економічна невідповідність утилізації побічної продукції тваринництва, що приводить до колосальних втрат земельних, водних та інших ресурсів від забруднення. Водночас саме ці «забруднювачі» з використанням сучасних технологій можуть стати джерелом інших дефіцитних ресурсів, таких як енергоресурси, добрива та інше.

Сьогодні у багатьох країнах експлуатуються біоенергетичні установки (БЕУ), що дають змогу значно економити інші види палива, а деколи – отримувати повну енергетичну автономію тваринницького комплексу.

У Західній Європі не менше половини всіх птахоферм опалюються біогазом, а в Китаї до 60% автобусного парку як паливо використовує біогаз. У світі частка альтернативних джерел становить від 20 до 50%. В Україні цей показник становить 0,01%.

Основна причина, чому біогазові установки не отримали в СНД належного розвитку, – дешевий газ і електроенергія. Іншою причиною (для сільгоспвиробників) можна назвати відносно низьку свідомість агропідприємств у питанні зловживання мінеральними добривами і відносно невисоку вартість останніх. Свою роль також відіграв менталітет і відсутність досвіду впровадження в СНД.

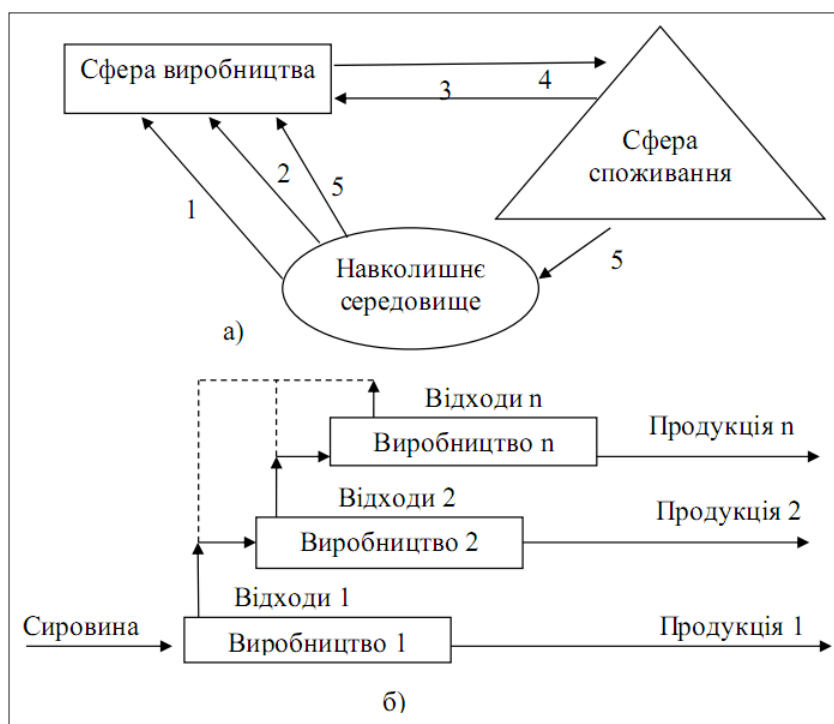

Рис. 1. Схема безвідходної економіки (а) і безвідходної технологічної системи (б):

1 – відтворювані природні ресурси; 2 – невідтворювані природні ресурси; 3 – предмети споживання; 4 – використані відходи; 5 – неживі відходи

Термін окупності таких проектів був 7–8 років. Зараз газ подорожчав, подорожчали добрива, тому термін окупності становить 2–3 роки.

Сьогодні в країнах СНД налічується близько 100 тис. підприємств сільського господарства і харчової промисловості, які одночасно є поставальником сировини – біовідходів – і споживачами традиційних видів енергії (газу, електроенергії тощо). В енергетичному еквіваленті їх потенціал – 100 млрд. м³ газу на рік. Якщо розглядати потенціал силосу, то це ще додатково 200 млрд. м³ газу на рік.

Водночас, якщо б за наявних умов кожне підприємство встановило за однієї біогазової установки (БГУ), це дало би змогу в масштабі України отримати економію газу у розмірі до приблизно 14–15 млрд м³ природного газу щорічно, тобто приблизно одну четверту сьогоdnішнього споживання газу.

Установки для виробництва біогазу, або біогазові установки (далі по тексту БДУ), є сучасними комплексними біореакторами, що працюють із високою ефективністю і з дуже низькими витратами. Як правило, БДУ будуються на базі тваринницьких комплексів, птахофабрик та підприємств із переробки сільськогосподарської продукції. Вони призначені для переробки різних відходів сільськогосподарського виробництва та харчової промисловості і реалізують:

- 1) утилізацію відходів і поліпшення екологічної обстановки в зонах виробництва сільгосппродуктів та їх переробки;
- 2) отримання енергетичних ресурсів (біогаз, електроенергія, тепла енергія);
- 3) одержання екологічно чистих органічних добрив.

Фактично БДУ скорочує цикл круговороту речовин і енергії з декількох років до декількох тижнів – збирає метан, який виділяється в процесі бродіння, і не дає пропасти іншим компонентам.

Таблиця 1

**Порівняння основних параметрів заходів з утилізації
побічної продукції тваринництва за різних варіантів**

Без установки БГУ		Після установки БГУ	
Зміст сховищ для відходів	Лагуни, відстійники, силосні ями Ремонт і відновлення	Зменшення сховищ для відходів	Однотипні сховища. Розмір – у 4–5 разів менший Механізація обробки відходів
Відвернення корисних площ	Величезні розміри сховищ Віддаленість від місця виробництва	Вивільнення площ	БГУ займає меншу, ніж старі сховища, площу. Компактне розміщення елементів установки
Збільшення площ сховищ	Час зберігання 3 роки і більше Обмеженість обсягів зберігання в 1 відстійнику Небезпека розливу біовідходів	Постійні розміри площ сховищ	Розміри сховищ вихідних продуктів – постійні
Додаткові витрати на екологічні заходи	Витрати на утилізацію / поховання Витрати енергоносіїв Очищення стоків Відвернення персоналу	Усунення витрат на екологію	Не потрібна утилізація. Не потрібне очищення стоків
Екологічні погрози	Викиди в атмосферу, запахи Небезпека просочування в ґрунт, зараження ґрунтових вод	Досягнення екологічної безпеки	Немає викидів в атмосферу, запахів Вихідні продукти екологічно чисті
	Штрафи		Відходи використовуються повністю
	Частина відходів після відстійників не можна використовувати		Можуть використовуватися відразу
		Отримання значних прибутків	Джерела економії + додаткового прибутку: Власний газ і електроенергія. Використання супутнього тепла. Екологічно чисті ефективні добрива. Компенсації за квотами викидів CO ₂ (ЕСВ).

Завдяки підтримці постійних умов для розвитку бактерій процес виділення метану йде в сотні разів більш інтенсивно, ніж у природних умовах. Такими умовами є: постійна температура, відсутність кисню, перемішування.

У природі за високих або низьких температур бактерії гинуть. За відсутності перемішування бактерії з'їдають біомасу навколо себе і також гинуть. Тому процеси бродіння в природі йдуть неупорядковано і повільно.

Як сировину БГУ може використовувати практично будь-які біо- та/або органічні відходи: гній ВРХ, гній свиней, пташиний послід, відходи бійні, відходи рослин, силос, прогниле зерно, каналізаційні стоки, жири, біосміття, відходи харчової промисловості, садові відходи, солодовий осад, вижимки, спиртову барду, буряковий жом, технічний гліцерин (від виробництва біодизелю). Більшість видів сировини не тільки можна змішувати з іншими видами сировини, але і – за правильного підбору поєднання видів сировини – отримувати синергетичний ефект, тобто газу буде виходити більше, ніж від будь-якого з компонентів окремо.

Зведення БГУ обходиться дешевше, ніж протяжка газопроводу, лінії електропередачі і створення лагун (відстійників для відходів).

Таким чином, підприємство може стати енергонезалежним, забезпечити себе високоефективними добривами і значно підвищити рентабельність за рахунок економії /виключення низки статей витрат. З одного боку, ресурсозбереження досягається за рахунок виведення площ земель із допоміжних галузей, з іншого – створюються умови зменшення залежності від залучених енергоресурсів.

Ціни на природний газ та електроенергію в Україні зростають щорічно на 15–30%. Постацанням газу займаються держмонополії. Існує величезна незадоволена потреба в енергоносіях за постійною ціною.

Законом України №1220-VI «Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо стимулювання використання альтернативних джерел енергії» прийняті поправки до закону про енергетики та введено поняття «зелений тариф», який: 1) дає чіткий статус біогазу як альтернативного виду енергії; 2) зобов'язує підприємства енергетичного сектору приймати пропозиції щодо використання енергії з біогазу (зрозуміло, за наявності такої пропозиції і відповідності вимогам стандартів).

Закон України №1391-VI «Про альтернативні види палива» надає стимулювання у вигляді звільнення від зобов'язань із ввізного мита на обладнання для виробництва альтернативної енергії з біомаси, а також звільнення від зобов'язань із виплати податку на прибуток і ПДВ на термін до 2020 року.

Ці законодавчі акти відкривають власникам/користувачам біогазових установок «зелену» вулицю в Україні.

Висновки та пропозиції. На підставі вищевикладеного матеріалу сформульовані такі завдання ресурсозберігаючої політики на підприємствах агропромислового комплексу:

1. Забезпечення раціонального використання матеріальних ресурсів.

2. Прагнення до створення безвідходних виробництв із проміжним етапом створення маловідходного виробництва.

3. Перехід на нові високоякісні технології, які є більш безпечними, ніж наявні заходи виробничих систем.

4. Забезпечення підприємства інноваційними програмами, технологіями, такими як ресурсозберігаюча hitech-технологія отримання дефіцитних енергетичних ресурсів із відходів та побічної продукції.

5. Оптимізація структури ресурсоспоживання на основі впровадження нових проектних, конструкторських і технологічних рішень.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник / В.Г. Андрійчук. К.: КНЕУ, 2013. 624 с.
2. Барсукова О.А. Ресурсозбереження в агропромисловому комплексі. Конспект лекцій. Одеса, 2013. 159 с.
3. Старицька О.П. Ресурсозбереження в системі економічного механізму підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / О.П. Старицька // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія «Економіка». 2005. № 18. С. 199–205.
4. Food and Agriculture Organization (FAO). Agriculture and Consumer Protection Department. Rome, 2006. URL: <http://www.fao.org/ag/magazine/0110sp.htm>.
5. Ворошилов Ю.И. Очистка, утилизация и влияние на природную среду сточных вод животноводческих комплексов. Обзорная информация. ВНИИТЭИСХ / Ю.И. Ворошилов, Н.Г. Ковалев, Т.С. Мальцман. М., 1979. 24 с.
6. Ресурсосберегающие технологии в промышленности. URL: http://mirznanii.com/info/resursosberegayushchie-tekhnologii-vpromyshlennosti_172747.
7. Черников В.А. Агроэкология. Методология, технология, экономика / В.А. Черников, И.Г. Грингоф, Т.В. Емцев и др. М.: Колос, 2004. 398 с.

Сударкина Л. Ю.

Луганский национальный аграрный университет (г. Харьков)

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ПОДХОД К РЕСУРСОБЕРЕЖЕНИЮ
В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОМ ПРЕДПРИЯТИИ**

Резюме

В статье исследованы перспективы формирования системы ресурсосбережения с использованием концепции безотходного производства. Определены основные принципы реализации концепта безотходного производства в мероприятиях ресурсосбережения в сельскохозяйственных предприятиях. На примере развития биогазового производства указана возможность получения синергетического эффекта ресурсосбережения: от освобождения и очистки земель и самообеспечения энергетическими ресурсами.

Ключевые слова: ресурсосбережение, концепция безотходного производства, энергетические ресурсы, побочная сельскохозяйственная продукция, утилизация.

Sudarkina L. Yu.

Lugansk National Agrarian University, Kharkiv

A CONCEPTUAL APPROACH OF RESOURCE CONSERVATION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Summary

The prospects of establishing a system of resource saving with the use the concept of zero waste production is presented in the article. The basic principles of the zero-waste concept in activities of resource saving in agriculture is determined. The possibility to obtain a synergistic effect of resource conservation by development of biogas production is indicated: from the release off and detoxification the land and self-sufficiency with energy resources.

Key words: resource saving, the concept of zero waste production, energy resources, agricultural side-products, recycling.

УДК 338.4:677.03

Филюк Г. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Єрофеев А. В.

ТОВ «НВО «Синергія»

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ТЕКСТИЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ**

У статті здійснене критичне переосмислення кризових явищ, які привели до занепаду підприємств текстильної промисловості України. Зроблений аналіз сучасного стану та наслідків деградації галузі. Обґрунтована необхідність відродження текстильної промисловості в майбутньому.

Ключові слова: кризовий стан, текстильна промисловість, конкурентні переваги, вартість, підприємство.

Постановка проблеми. На сучасному етапі значення текстильної промисловості у багатьох країнах дедалі більше зростає, що пов'язано з інтенсифікацією науково-технічного прогресу, який розширює сферу застосування текстилю за межами традиційних одягу і предметів домашнього вжитку. Зокрема, текстильна промисловість є важливим фактором розвитку інших галузей, таких як хімічна, машинобудівна та сільське господарство, а в останні роки текстиль дедалі час-

тіше застосовується у космічних та військових технологіях. Зважаючи на наявність в Україні сприятливих природно-кліматичних, історико-культурних та соціально-економічних умов, ця галузь може стати однією із провідних.

Протягом 1990–2017 рр. вітчизняна текстильна галузь дуже стагнувала. Порівняно з 1990 р. відбулося зниження всіх базових показників діяльності на один чи два порядки. Так, за даними Державної служби статистики України, чисельність